

19. IX 2025

Sīrp Eesti kultuurileht <https://www.sirp.ee/skalpelliloige-latlaste-alateadvusse/>

Skalpeļa grieziens latviešu kolektīvajā zemapziņā

Nāve, ievainojumi, bezcerība. Latvijas Nacionālā teātra iestudējuma “Karalis Ibī un citi monstri” autori ir precīzi notvēruši kara radīto trauksmi, kas ilgst jau ceturto gadu.

Andrus Karnau

Neatceros, kad pēdējo reizi uz teātra skatuves būtu redzējis tik dziļas sēras vai tik spēcīgu apņemšanos dzīvot. Tas varētu likt domāt, ka darīšana ir ar garlaicīgu propagandas izrādi, tomēr ukraiņu režisoram Vladislavam Troickim un latviešu dramaturģei Elzai Martai Ružai ir izdevies radīt iestudējumu, kas iedarbojas patiesi un pārliecinoši. Var teikt, ka tā ir Latvijas (un kāpēc ne arī Igaunijas) sabiedrības noskaņojuma analīze – asprātīgi precīzs skalpeļa grieziens tautas zemapziņā.

Lielāko daļu laika Latvijas Nacionālā teātra izrāde “Karalis Ibī un citi monstri” skatītāju moka ar viegli uztveramiem tēliem un vienkāršu popmūziku, taču pēdējā ceturtdaļā tonis pēkšņi mainās un iestudējums negaidīti ielaužas skatītāja apziņā. Igaunijas teātrī reti tiek izmantots paņēmieni – izrādes vidū mainīt stilu, taču Rīgā izrādes pirmā un otrā daļa ir atšķirīgas kā diena un nakts.

“Karalis Ibī un citi monstri” pirmizrāde notika jūnija pirmajās dienās, un nākamā izrāde būs tikai novembrī. No tā var secināt, ka tā nav izrāde, kuras mērķis būtu piepildīt teātra kasi. Troickis un Ruža ir aizgājuši visai tālu no Alfreda Žarī lugas, atstājot uz skatuves ļoti maz no Ibī kundzes un kunga. Izrādei nav vienas caurviju idejas, ko dramaturģiski attīstītu, – to aizstāj vodevilai līdzīgs virpulis. Psiholoģiskā teātra cienītājam to var būt grūti pieņemt. Iestudējums veidots piecās daļās. No Žarī “Karaļa Ibī” teksta uz skatuves ir pirmā daļa: nākšana pie varas, slaktiņi un nodokļu ievākšana. No autora ir aizgūts izrādes nosaukums un motīvs: nenožīmīgs cilvēks paceļas līdz autokrāta tronim, ceļā uz to bez šķirošanas nogalina, un to turpina darīt, esot pie varas.

Žarī teksts dod pamatu gan absurdam, gan parodijai. Izrādi varētu droši ierindot arī vizuālā teātra kategorijā: tēli, kustīgi un nekustīgi attēli – veido būtisku tās daļu. Taču ar to viss nebeidzas. Iestudējums vienlaikus ir arī mūzikls un tautasdziesmu koncerts, un visa tā vidū aktieri veido gan īsākas, gan garākas runātās lomas. Tulkošanas aplikācija palīdz saprast dzirdēto, taču, skatoties no valodas barjeras otras puses, muzikālās un vizuālās daļas ietekme

pieaug. Tik ļoti raksturīgi latviešu teātrim – skatītāju virzienā gāžas milzīgs vārdu apjoms, aktieri runā un runā, atkal un atkal, tulkošanas lietotne vairs netiek tam līdzī. Tā vietā lai skatītos aptumšotajā telefona ekrānā, gribas skatīties uz skatuvi.

Par laimi absurda teātrī katrs vārds nav tik svarīgs. Svarīgāks ir iespaids, un tas ir visai skaidrs: kāds pilsonis nolemj kļūt par valdnieku, un ar to vien nepietiek – viņš sāk ēst cilvēkus. Kad uz skatuves tiek uzstumtas piecas galvas, no kurām ēd smadzenes, pēc tam galvaskausu aizver un secina, ka tagad vēl tikai vajadzīgs karš, pirmās daļas vēstījums ir saprotams. Es tur redzu Putina autokrātisko Krieviju, bet var redzēt arī daudzas citas lietas.

Tikpat vienkārši aizrit arī trešā un ceturrtā daļa, kur tiek parodēti politiķi televīzijas debatēs un realitātes šovu šķietamais reālisms. Visu pavada kaitinoša populārā mūzika, kurā tiek atdarināti pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu Padomju Savienības hiti. Sīkumainība un triviālums kļūst skatītājiem jau gandrīz neizturams. No gandrīz divas stundas ilgās izrādes trīs ceturtdaļas var uzskatīt par prelūdiju.

Kādā brīdī tonis mainās. Uz skatuves parādās vizuāla un skaņas ziņā iespaidīga dzelzceļa sliežu kladzoņa, kas Igaunijā un Latvijā nes nepārprotamu vēstījumu – izsūtīšana. Pēc tam tiek inscenēts auglības rituāls un dzemdības, taču jaunās sievietes uz krūtīm tur nevis zīdaiņus, bet bez locekļiem un galvas esošus torsus.

Līdz tam laikam vieglo mūziku nomainījusi latviešu tautasdziesma, kas lībiešu ietekmes dēļ igauņiem šķiet daudz pazīstamāka un tuvāka, nekā varētu gaidīt. Tomēr latvieši tautasdziesmas dzied mazliet citādi, nekā tas ierasts Igaunijā. Vismaz man šķiet, ka tajās ir mazāk formalitātes un katrs nots nāk no dziedātāju diafragmas dziļākajiem slāņiem. Viss kopā pārplūst no skatuves zālē kā tumša sēru noskaņa. Izrādes autori ir neticami precīzi notvēruši četrus gadus ilgušā kara trauksmi. Nāve, ievainojumi, bezcerība.

No nāves atzīšanas, Troicka un Ružas interpretācija pāraug solījumā tikt galā ar tuvojošā kara šausmām. Uz Ibī pāra varoņdarbu pamata radītais Latvijas politiku un ikdienu attēlojošais kabarē, skatītājam noslēdzas ar katarsi. Drīz vien kļūst skaidrs arī tas, ka neērtības sajūtu zālē radīja nepatīkamās patiesības, kuras pirmajās četrās daļās skatītājam tika pasniegtas absurdā un asprātīgā mērcē.

Faktiski jau no paša sākuma uz skatuves ir bijis vēl viens tēlu slānis, kas nav tik viegli interpretējams: lelles, absurdi portreti, dīvaini starpspēles par Dieva un cilvēka attiecību tēmu. Izrādi varētu noskatīties otrreiz un trešoreiz, ja izdotos aptvert visas autoru idejas. Izrāde ir video un vizuālās mākslas, pop operas, drāmas un tautasdziesmu simbioze.

Troickis un Ruža ir iemūžinājuši kaut ko ļoti svarīgu kara ceturtajā gadā. Bailes un nāve jau ir ikdienas parādība, nevienu tās vairs nepārsteidz, taču abas ir atstājušas rētas cilvēku

prātos, un rezultāts ir redzams uz Latvijas Nacionālā teātra lielās zāles skatuves. Šīs daudzslāņainās un daudznozīmīgās izrādes skatītāji neapšaubāmi spēs interpretēt redzēto citādi nekā iepriekš minētajā īsajā aprakstā.

Lugā “Karalis Ibī” netiek minēta Polija, Lietuva vai Livonija. Žari fantāzijā, varu zaudējušais lords Ibī bēg uz jūru no Livonijas ostas, neatkarīgi no tā, vai tā atrodas šajā vai otrā pusē mūsdienu Igaunijas-Latvijas robežai. Žari rakstīja lugu kā Šekspīra parodiju, tās darbības vieta ir Polijas Karaliste, kas lugas tapšanas laikā nepastāvēja. Tāpat kā Igaunija vai Latvija, kas kartē bija vienkārši Krievijas guberņas. Domājot šādi, Ibī pāra piedzīvojumi iegūst papildu nozīmi, jo tie norisinās laikā, kas draud izdzēst mūs no zemes virsas.